

**STUDIJA UTJECAJA REPUBLIKE TURSKE,
RUSKE FEDERACIJE I SAUDIJSKE ARABIJE
NA ZEMLJE JUGOISTOČNE EUROPE**

SADRŽAJ

1. SAŽETAK / EXECUTIVE SUMMARY	3
2. STUDIJA UTJECAJA REPUBLIKE TURSKE NA ZEMLJE JUGOISTOČNE EUROPE	5
2.1. SAŽETAK	5
2.2. ETIMOLOGIJA ODNOSA REPUBLIKE TURSKE I ZEMALJA JUGOISTOČNE EUROPE	5
2.3. ULOGA TUR TIJEKOM RATA U BiH I SUKOBA NA KOSOVU	8
2.4. VIZIJA I POLITIČKI CILJEVI TUR U OBLIKOVANJU MEĐUETNIČKIH ODNOSA U JUGOISTOČNOJ EUROPI	9
2.5. SIGURNOSNE INICIJATIVE I VOJNA SURADNJA TUR SA ZEMLJAMA JUGOISTOČNE EUROPE	10
2.6. EKONOMSKI ASPEKTI ŠIRENJA UTJECAJA TUR NA PODRUČJE JUGOISTOČNE EUROPE	12
2.7. POJAVNOST NEOOSMANIZMA I ZONE UTJECAJA	133
2.8. ZAKLJUČAK.....	14
3. STUDIJA UTJECAJA RUSKE FEDERACIJE NA ZEMLJE JUGOISTOČNE EUROPE	155
3.1. SAŽETAK	155
3.2. ETIMOLOGIJA ODNOSA RUSKE FEDERACIJE I ZEMALJA JUGOISTOČNE EUROPE	155
3.3. INSTRUMENTI VANJSKO-POLITIČKOG PRISTUPA RUS	177
3.4. ZAKLJUČAK.....	200
4. STUDIJA UTJECAJA SAUDIJSKE ARABIJE NA ZEMLJE JUGOISTOČNE EUROPE	211
4.1. SAŽETAK.....	211
4.2. ETIMOLOGIJA ODNOSA ZEMALJA BLISKOG ISTOKA I JI EUROPE	222
4.3. EKONOMSKI I VOJNI UPLIV SAUDIJSKE ARABIJE I DRUGIH ZALJEVSKIH ZEMALJA NA PODRUČJE JI EUROPE	233
4.4. ZAKLJUČAK.....	255
5. ZAKLJUČAK	255

1. SAŽETAK / EXECUTIVE SUMMARY

Posljednjih godina globalni subjekti poput Republike Turske, Ruske Federacije i Saudijske Arabije posvetili su zemljama jugoistočne Europe neproporcionalnu količinu pozornosti u odnosu na njihovu fizičku veličinu. Geoprostorno smješten na sjecištu tri povijesna carstva, prostor JI Europe između Sredozemnog i Crnog mora u povijesnom kontinuumu predstavljao je žarište nadmetanja globalnih aktera.

U suvremenom kontekstu navedeno područje predstavlja poligon geopolitičkih i ekonomskih nadmetanja između Ruske Federacije i Sjedinjenih Američkih Država, uz ne manje značajne tendencije prelijevanja vjerskih i ekonomskih sfera interesa Republike Turske, Saudijske Arabije i drugih Zaljevskih zemalja. Međutim, institucionalna krhkost te unutarnji politički izazovi pojedinih zemalja JI Europe ugrožavaju namjere vanjskih subjekata da geopolitički definiraju ovo područje. Ovakva konstelacija snaga najviše pogoduje vladama predmetnih zemalja koje će nastaviti provoditi politiku balansiranja između globalnih aktera s ciljem maksimalne eksploatacije njihove moći u željene društvene i državne sfere.

Vlada SAD-a i Europska Unija imaju dva glavna cilja na području JI Europe: održati mir i stabilnost zapadnog dijela regije i u što većoj mjeri ograničiti ruski utjecaj. U tom kontekstu, SAD i EU uključene su u oblikovanje unutarnje politike predmetnih zemalja od razdoblja rata u BiH i rata na Kosovu '90-ih godina prošloga stoljeća. EU je uložila značajna sredstva i politički kapital kako bi potaknula reforme i ekonomski razvoj regije, no u konačnici s ipak dvojbjenim rezultatima.

S druge strane, Ruska Federacija nameće svoju ulogu u JI Europi koristeći bliske povijesne i kulturološke veze s Republikom Srbijom s ciljem stvaranja protuteže zapadnim europskim zemljama, a prvenstveno SAD-u. Interes Ruske Federacije za događanja na području JI Europe eksponencijalno se povećao tijekom 2014. godine, odnosno nakon pogoršanja bilateralnih odnosa s EU i SAD-om. Tako je primarni cilj Ruske Federacije postao sprječavanje narastanja brojčane veličine pripadnika stranih oružanih snaga, kao i povećanja broja vojnih baza SAD-a, dok istovremeno realizacijom strateških projekata iz područja energetike pokušava nametnuti vlastite gospodarske ciljeve.

Republika Turska održava vlastite kulturološke i vjerske poveznice u navedenom području, posebice u zemljama sa značajnim udjelom muslimanskog stanovništva, te pokušava kompetitivno parirati Ruskoj Federaciji i Zaljevskim zemljama prvenstveno u gospodarskim granama. Jedan od strateških ciljeva Republike Turske je održavanje utjecaja na području Crnog mora, a povijesno je to postizala širenjem utjecaja na zemlje donjeg toka Dunava. Emigracijska kretanja 17. stoljeća, kada su Bošnjaci počeli iseljavati u tadašnje Osmansko Carstvo, značajno su oblikovala suvremenu etničku poveznicu Republike Turske i BiH. Štoviše, Republika Turska je u posljednja dva desetljeća najveći strani investitor u BiH.

Iako su postojali i ranije, nakon završetka Hladnog rata intenzivirani su odnosi zemalja JI Europe i Zaljevskih zemalja u vjerskim i institucionalnim domenama, a posebice u kontekstu značajnih ekonomskih ulaganja u gospodarstva i bilateralna partnerstva temeljena na geopolitičkim i ekonomskim interesima potonjih.

Navedenom penetracijom nekoliko geopolitičkih aktera, područje JI Europe ponovno je postalo sjecištem projekcije moći suvremenih globalnih sila čije interesne sfere, više nego ikad, prožimaju brojne domene društva.

2. STUDIJA UTJECAJA REPUBLIKE TURSKJE NA ZEMLJE JUGOISTOČNE EUROPE

2.1. SAŽETAK

Od osnivanja Republike Turske (TUR)¹ pa sve do kraja Hladnoga rata, vanjska politika TUR bila je prilično pasivna s obzirom na važnost geostrategijskog položaja zemlje te se puno veća pozornost pridavala reformi unutarnje politike s primarnim ciljem sekularizacije države i ukidanja šerijatskih sudova i kalifata. Naime, na navedeno je značajno utjecala uvriježena percepcija kako je TUR, uz vidljive posljedice raspada Osmanskog Carstva, izgrađena na osmanskoj baštini kasnog 19. stoljeća te borbi za teritorijalni integritet i legitimizaciju novoosnovane Republike. Pri tome je Republiku Tursku značajno oblikovala pro-zapadna pozitivistička i racionalistička orijentacija mlade republikanske elite s ciljem ustrojavanja sekularne, moderne i demokratske nacionalne države. Navedeni čimbenici utjecali su na Mustafu KEMALA² (kasnije nazvanog ATATÜRK) i vladajuću elitu prilikom formiranja vanjsko-političkih smjernica TUR temeljenih na pitanjima nacionalne sigurnosti, suverenitetu i teritorijalnoj cjelovitosti. Načela geopolitike te obrambene i pažljivo osmišljene „realpolitike“³ usmjerene na očuvanje *statusa quo* te gorljiva pro-zapadno orijentirana diplomacija postale su tradicionalne odrednice turske vanjske politike⁴ u 20. stoljeću. Jednako tako, tijekom većeg dijela 20. stoljeća odnosi TUR sa zemljama jugoistočne Europe slijedili su opći obrazac turske vanjske politike te su obilježeni njezinim tradicionalnim načelima. Međutim, pojavom neoosmanizma⁵ islam poprima važniju ulogu, osobito u području vanjsko-političkih aktivnosti. Upravo korištenjem islama u posljednjih dvadesetak godina TUR nastoji proširiti područje utjecaja na veći broj zemalja s muslimanskim stanovništvom te financijskom i materijalnom podrškom pružiti potporu zemljama koje, s genealoškog i kulturološkog aspekta, imaju dodirne točke s TUR i nekadašnjim Osmanskim Carstvom.

2.2. ETIMOLOGIJA ODNOSA REPUBLIKE TURSKJE I ZEMALJA JUGOISTOČNE EUROPE

Nakon utemeljenja Republike, politika TUR prema zemljama Balkanskog poluotoka bila je u skladu s očuvanjem *statusa quo* te je bila temeljena na izbjegavanju eskalacija eventualnih sukoba koji bi mogli dovesti do promjene regionalnih granica i eventualno ugroziti suverenitet TUR. Potonja je diplomatske aktivnosti bazirala na obrambenim i *realpolitičkim* odrednicama te je kroz multilateralne aranžmane pokušavala uravnotežiti utjecaj velikih sila u regiji.

¹ Republika Turska službeno je utemeljena 29.10.1923. godine.

² Mustafa Kemal Atatürk (1881.-1938. godine) bio je turski vojni zapovjednik, narodni vođa i utemeljitelj turske republike te njezin prvi predsjednik (1923. - 1938. godine).

³ Realpolitika (njem. *Realpolitik*) je termin za politiku koja se zasniva na realističkoj procjeni i prilagođivanju mogućnostima. Realpolitika ne podliježe idealima niti moralnim ograničenjima, kao ni utopijskim vizijama, pa je stoga strogo pragmatična. Isto značnica je i za oportunističku politiku napuštanja idejnih vrijednosti, taktiziranje i prilagođivanje realnoj ravnoteži snaga u nekoj političkoj situaciji.

⁴ Postulati turske vanjske politike toga doba poznati su još i pod nazivom „kemalovska“ politika.

⁵ Pojam neoosmanizam definiran je kao politički pristup TUR koji preuzima pojedine identitetske, kulturne i religijske smjernice iz Osmanskog Carstva za postizanje suvremenih ekonomskih i političkih ciljeva u državama koje dijele istu ili sličnu prošlost, koristeći se uglavnom demokratskim metodama. Neoosmanizam je legitiman način s kojim Turska pokušava osigurati status regionalne sile.

Isto tako, TUR je aktivno sudjelovala u osnivanju „Balkanskog pakta“⁶ te je pokušala ostvariti vlastite interese oslanjajući se na kolektivne sigurnosne sporazume te uspostavu tzv. ravnoteže moći.

Tijekom razdoblja između Prvog i Drugog svjetskog rata, zemlje Balkana bile su od iznimnog geostrateškog značaja za Tursku. No, početkom Drugog svjetskog rata odnos moći u međunarodnom okružju značajno se promijenio te je veći dio Balkanskog poluotoka za TUR izgubio geostratešku relevantnost.

U razdoblju od početka Hladnog rata, TUR je postala osovina Zapadnoga bloka⁷, a s obzirom da su zemlje Balkanskog poluotoka u to vrijeme bile socijalističke republike, TUR u navedenom razdoblju nije razvila bližu političko-ekonomsku suradnju s istima. Nakon završetka Hladnog rata započela je transformacija međunarodnog političkog sustava iz bipolarne u multipolarnu geopolitičku strukturu. Raspadom Jugoslavije TUR je provela reviziju svojih tradicionalnih vanjsko-političkih odrednica s ciljem pozicioniranja strateških nastojanja u novoj geopolitičkoj konstelaciji. Iako je do kraja Hladnog rata turska vanjska politika okarakterizirana kao relativno pasivna, početkom 1990. godine TUR je počela razvijati snažniju vanjsku politiku, usmjerenu na više geopolitičkih pravaca s posebnim nasrtajima prema zemljama u okružju RH.

Raspadom SSSR-a stvorio se politički vakuum u bivšoj Jugoslaviji i u zemljama bivšeg SSSR-a, posebice na Kavkazu. U tom je razdoblju na čelu TUR bio predsjednik Halil Turgut ÖZAL⁸, osoba na kojeg su utjecali neoosmanski „očevi“, na primjer CANDAR i VERGIN, koji su promovirali kako pojam „tursko“ ne bi trebao uključivati isključivo etnički segment, već kako bi „tursko“ trebao predstavljati konstrukciju koja uključuje cijelo stanovništvo u Anadoliji, na Balkanu i Kavkazu. Tako raspadom komunizma neoosmanizam polako postaje prihvaćenija i značajnija doktrina u TUR. S jedne strane, kad je riječ o unutarnjoj politici, neriješeni problem s Kurdima nastojao se riješiti upravo kroz neoosmansku retoriku zajedničke osmanske povijesti i islamske vjeroispovijesti. S druge strane, raspad komunističkog sustava na Balkanu i na Kavkazu otvorio je vrata sve značajnijoj turskoj vanjskoj politici, koja je s vremenom zauzela značajno mjesto u navedenim regijama.

Tijekom rata u BiH, Turska je otvoreno financijski i materijalno pružala potporu institucijama BiH, no krajem '90-ih godina prošloga stoljeća, interes za javne sfere bosansko-hercegovačkoga društva je počeo slabiti te se nazočnost TUR u regiji ponovno smanjila. Navedeno se, međutim, u potpunosti promijenilo nakon parlamentarnih izbora održanih u studenom 2002. godine kada je vlast preuzela Stranka pravde i razvoja (AKP)⁹.

---

⁶ Balkanski pakt bio je vojno-politički savez koji je imao za cilj zadržati *status quo* na području Balkana nakon Prvog svjetskog rata. Ugovor je potpisan 09.02.1934. godine, a zemlje članice bile su Kraljevina Jugoslavija, Grčka, Rumunjska i TUR. Zemlje potpisnice usuglasile su se okončati svoje međusobne teritorijalne zahtjeve nastale nakon Prvog svjetskog rata. Albanija, Bugarska, Italija, Mađarska i Sovjetski savez odbile su potpisati dokument.

⁷ Zapadni blok izraz je koji se u povijesnom kontekstu koristio kako bi označio okupljanje država, prije svega kroz Sjevernoatlantski i druge regionalne saveze, u svrhu suprotstavljanja bivšem Sovjetskom Savezu (SSSR) i njegovim saveznicima iz Istočnog bloka.

⁸ Halil Turgut Özal (1927.-1993. godine), obnašao je dužnost predsjednika Vlade u razdoblju od 1983. do 1989. godine te predsjednika TUR u razdoblju od 1989. do 1993. godine. Za vrijeme obnašanja dužnosti premijera, TUR je doživjela snažan gospodarski uzlet.

⁹ Stranka pravde i razvoja (tur. *Adalet ve Kalkınma Partisi* skraćeno - *AKP*) je turska umjereno konzervativna politička stranka. Obično se percipira kao umjerena muslimanska stranka po ugledu na zapadnoeuropske kršćansko-demokratske stranke.

Nakon što je AKP oformio svoju prvu vladu, turska vanjska politika poprimila je novu viziju i dobila novi zamah. S tim u vezi, smatra se kako je glavni intelektualni arhitekt novoga turskog vanjskopolitičkog uzleta prof. dr. Ahmet DAVUTOĞLU¹⁰. Njegova knjiga „Strateška dubina: Međunarodni položaj Republike Turske“ iz 2001. godine postala je temelj za definiranje načela i ciljeva nove turske vanjske politike što je ubrzo uvelike utjecalo na odnose TUR s drugim akterima u međunarodnom političkom okružju. Na temelju klasičnih postulata geopolitike i iznesene strateške studije, Davutoglu je bio zagovornik teze kako samo kroz aktivnu i višesmjernu vanjsku politiku TUR može pronaći svoje mjesto u multipolarnom svijetu u nastajanju. Nakon što je 2009. godine preuzeo dužnost ministra vanjskih poslova, TUR je doživjela značajne strukturalne promjene u vanjsko-političkom identitetu zemlje te je ista poprimila tzv. proaktivne političke odrednice¹¹.

Tako je, slijedeći odrednice iznesene u Davutogluvoj studiji, TUR postavila geografski položaj kao temeljnu determinantu¹² vanjske politike, dok povijesni aspekt predstavlja drugu najznačajniju odrednicu širenja turskog socio-ekonomskog i političkog utjecaja. Otkako je Davutoglu postao ministar, TUR je započela aktivno sudjelovati u međunarodnim

bivši Predsjednik Vlade TUR Ahmet Davutoğlu

odnosima na Bliskom istoku, Balkanu i Kavkazu. Navedeni aktivizam potječe od onoga što se smatra zajedničkom kulturno-povijesnom baštinom, koju TUR dijeli s navedenim područjima, a koja korijene vuče iz osmanskoga razdoblja. Pri tome su tradicionalna načela vanjske politike TUR striktno zapadne orijentacije i obrambene diplomacije zamijenjena aktivnom vanjskom politikom i stvaranjem novog identiteta temeljenog na osmanskoj ostavštini. Ono što je od značaja za RH je kako je Davutoglu započeo tzv. politiku "povratka Turske Balkanu".

Kao dio nekadašnjeg Osmanskog Carstva, zemlje jugoistočne Europe, čiji etnički sastav čini i značajniji udio muslimanskoga stanovništva, postale su važno područje za ostvarivanje nove tzv. turske politike „Strateške dubine“ i „Zelenog koridora“¹³.

¹⁰ Ahmet Davutoğlu (rođ. 1959. godine) trenutno obnaša dužnost predsjednika Vlade Republike Turske. U razdoblju od 2009. do 2014. godine obnašao je dužnost ministra vanjskih poslova TUR, a od 2002. do 2009. godine obnašao je dužnost glavnog savjetnika premijera Recepta Tayyipa ERDOĞANA. Od 27.08.2014. godine ujedno je i predsjednik vladajuće Stranke pravde i razvitka (AKP).

¹¹ Proaktivne političke odrednice ukazuju na veću spremnost TUR da preuzme rizik u političko-ekonomskoj domeni oblikovanja politike na području Euro-Azije. Političke odrednice i pojmovi poput "*nula problema sa susjedima*" i "*win-win*" politika ističu se kao obilježja nove politike te su u suštj suprotnosti klasičnom turskom pristupu obrambene *realpolitike* i održavanja *statusa quo*.

¹² Davutoglu smatra kako je strateška dubina TUR definirana svojim zemljopisnim položajem i povijesnim nasljeđem te kako na temelju toga TUR treba formulirati svoju vanjsku politiku: "Otomanska povijest, ali i naša republikanska povijest te negdašnje bipolarno međunarodno okružje su stalni parametri koji se ne mogu mijenjati". Iako je Davutoglu otvoreno odbacio koncept neoosmanizma, isti vjeruje kako se povijesna baština otomanskog razdoblja treba smatrati jednim od središnjih elemenata u odrednicama vanjske politike TUR.

¹³ Tzv. „Zeleni koridor“ je strategija uspostavljanja duhovnog i kulturnog kontinuiteta Balkana s Osmanskim Carstvom s ciljem ponovnog formiranja tzv. zelene transverzale od Bospora do Bihaća. Navedenome u prilog služi Davutoglova izjava: „Luk koji se proteže od Bihaća pa kroz srednju i istočnu Bosnu, preko Sandžaka, Kosova, Albanije, Makedonije, Kirdžalija do Istočne Tracije, za Tursku je balkanska geopolitička i geokulturna žila kucavica.“

Tako je aktivizam TUR na području jugoistočne Europe u posljednjih desetak godina zabilježio značajnu ekspanziju, koja je manifestirana kroz nekoliko značajnijih socio-ekonomskih pojava – potpisivanjem Istanbulske deklaracije¹⁴ 2010. godine, dogovorom TUR i Republike Srbije (SRB) o slobodnoj trgovini i bezviznom režimu te otvaranjem novih škola i visokoškolskih institucija u BiH i na Kosovu.

2.3. ULOGA TUR TIJEKOM RATA U BiH I SUKOBA NA KOSOVU

Kada su RH i Republika Slovenija proglasile neovisnost 1991. godine, TUR se, zabrinuta zbog eventualnog prelijevanja nestabilnosti s područja jugoistočne Europe, načelno suprotstavila odcjepljenju zemalja iz sastava bivše Jugoslavije, oslanjajući se uglavnom na Europsku uniju i UN kao potencijalne glavne aktere u rješavanju novonastale krize. Kada su početkom 1992. godine gotovo sve europske zemlje te SAD priznale neovisnost RH i Republike Slovenije, TUR je odlučila učiniti isto. No, nakon izbijanja rata u BiH, TUR je zazuzela aktivniju i istaknutiju ulogu.

Iako rat u BiH nije predstavljao izravnu prijetnju sigurnosti TUR, za potonju je isti postao važno pitanje tzv. "meke sigurnosti"¹⁵, uglavnom kroz pitanje identiteta i migracije. Naime, značajan broj bosanskih muslimana emigrirao je u TUR te je zajedno s velikim brojem turskih državljana porijeklom s Balkana počeo stvarati pritisak na turske zakonodavce s ciljem pružanja značajnije potpore muslimanskom stanovništvu u BiH te priznavanjem neovisnosti BiH. Za TUR je potonje poslužilo kao prilika potvrde vlastite uloge u procesu održavanja europske sigurnosti i afilijacije sa zapadnoeuropskim zemljama. Nakon navedenog, TUR je započela aktivno provoditi diplomatske aktivnosti u međunarodnim organizacijama u ime bosanskih muslimana¹⁶.

S obzirom da navedene aktivnosti i inicijative nisu rezultirale značajnijim pomacima, TUR je, unatoč embargu UN-a, odlučila podržati bosanske muslimane donacijom i prodajom oružja. TUR je također sudjelovala u uvođenju „zone neletenja“ inicirane od strane NATO saveza 1993. godine, a kasnije je i sudjelovala s pripadnicima Oružanih snaga u operaciji potpore miru UNPROFOR. Iako je TUR provodila značajne bilateralne aktivnosti tijekom rata u BiH, potonje je zapravo učvrstilo njezin multilateralni pristup zapadnoeuropskim zemljama te dodatno učvrstila poziciju jednog od glavnih saveznika SAD-a u domeni očuvanja sigurnosti na području jugoistočne Europe.

Nakon izbijanja sukoba na Kosovu, TUR je zauzela znatno oprezniji i suzdržaniji stav nego u slučaju rata u BiH. Jedan od razloga za to je prisutnost velike turske manjine na Kosovu koja je strahovala od represije albanske etničke većine.

---

¹⁴ Predsjednik Srbije Boris TADIĆ, predsjednik TUR Abdulah GUL i predsjedavajući Predsjedništva BiH Haris SILAJDŽIĆ potpisali su 2010. godine u Istanbulu deklaraciju kojom su se obvezali nastaviti „izgradnju mira, prosperiteta i stabilnosti na Balkanu sa zajedničkim ciljem integracije sve tri zemlje u EU“. Navedeni dužnosnici dogovorili su kako se regionalna politika ubuduće treba zasnivati na osiguranju sigurnosne situacije, stalnom političkom dijalogu i očuvanju multietničkih, multikulturalnih i multivjerskih karakteristika regije. Ovakvim trilateralnim dokumentom TUR pokušava imati značajnu ulogu u konsolidaciji prilika na području jugoistočne Europe.

¹⁵ Pojam proizašao iz engleskog naziva „*soft security*“ koji, u ovome kontekstu, označava indirektnu prijetnju i možebitnu ugrozu spram nekog političkog aktera.

¹⁶ TUR je tijekom predsjedavanja „Organizacijom islamske konferencije“ 1992. godine organizirala poseban sastanak posvećen ratu u BiH. Isto tako, TUR je Vijeću sigurnosti UN-a predstavila svoj "Akcijski plan" za BiH te je u kolovozu 1992. godine u Londonu sudjelovala na Londonskoj konferenciji Europske unije o situaciji na Balkanu. U studenom 1992. godine Turska je organizirala „Balkansku konferenciju“ u svezi sigurnosnih pitanja zemalja u regiji.

Tako je TUR pokazala znatno manji bilateralni interes spram Republike Kosovo, no u skladu sa odlukama svojih strateških partnera sudjelovala je u NATO zračnim kampanjama protiv Jugoslavije 1999. godine te u potpori Misiji UN-a na Kosovu (UNMIK).

Raspadom Jugoslavije i početkom sukoba u regiji intenziviralo se i tursko-grčko rivalstvo kroz proces nametanja utjecaja na regiju, što je također imalo značajnu ulogu na opseg aktivnosti TUR na Balkanu. S tim u vezi, TUR je pružila veliku potporu u neovisnosti Sjeverne Makedonije te je 1992. godine bila druga zemlja koja je priznala Republiku Sjevernu Makedoniju¹⁷ i otvorila prvo veleposlanstvo u Skoplju.

Glavna načela i odrednice koje su utjecale na stav TUR prema zemljama jugoistočne Europe 1990-ih godina bile su u skladu s geostrateškim projekcijama TUR. Naime, TUR je pokušavala održati i nametnuti stabilnost u regiji naglašavajući, u međunarodnim okvirima, vlastiti geostrateški značaj za regiju te inicirajući, kroz aktivnosti u regiji, političko približavanje zapadnim europskim državama. U početku, sljedeći tadašnje tradicionalne principe, TUR je reagirala oprezno na događaje na području bivše Jugoslavije te je pokušala očuvati *status quo* kao jednu od tekovina tadašnje kemalovske politike. Međutim, rat u BiH direktno je utjecao na zaokret u političkom diskursu i vanjskoj politici TUR te je jačanje savezništva s BiH, Republikom Kosovo i Republikom Sjevernom Makedonijom i pozicioniranje vlastitog socio-ekonomskog utjecaja¹⁸ postalo primarnim ciljevima regionalnog aktivizma TUR.

2.4. VIZIJA I POLITIČKI CILJEVI RT U OBLIKOVANJU MEĐUETNIČKIH ODNOSA U JUGOISTOČNOJ EUROPI

Od 2009. godine, službeni stav Ministarstva vanjskih poslova TUR u odnosima sa zemljama jugoistočne Europe formuliran je na Davutogluvoj viziji tursko-balkanskih odnosa. Područje Balkana zauzima iznimni značaj zbog geografskog smještaja kao mosta koji spaja TUR s unutrašnjosti europskoga kontinenta, mogućnosti širenja gospodarskih grana te postojanju poveznice u kulturološkom aspektu. Također, za TUR je jednako značajan proces integracije zemalja jugoistočne Europe u EU s obzirom da je TUR zemlja kandidat za članstvo u EU od 1999. godine¹⁹.

Nadalje, TUR smatra kako je međunarodna nazočnost na Kosovu i u BiH i dalje potrebna s ciljem ojačavanja državnih struktura u tim zemljama, kao i poradi upravljanja regionalnom stabilnosti. „Balkanska politika“ TUR oblikuje načela „regionalnog vlasništva“ i „uključivosti“ na temelju četiri glavna postulata: političkog dijaloga na visokoj razini, sigurnosti za sve, ekonomske integracije velikih razmjera i očuvanju multietničkih, multikulturalnih i više-vjerskih društvenih struktura u regiji. Isto tako, TUR iskazuje poseban interes za razvoj autonomnih mehanizama suradnje na području jugoistočne Europe te promicanje regionalne unutarnje dinamike u skladu sa stvorenim "područjima zajedničkog interesa"²⁰.

¹⁷ Razvidno je kako su ovakve vanjsko-političke odluke TUR bile uzrokovane dugogodišnjim međunarodnim sporovima s Helenskom Republikom u svezi imena Republike Sjeverne Makedonije.

¹⁸ Davutoglu definira TUR kao „prirodnog saveznika regije“, a kao fokalnu točku odnosa između TUR i regije navodi zajedničku prošlost i etničku povezanost. U mnogim govorima Davutoglu iznosi pozitivnu interpretaciju povijesti Osmanskog Carstva i naglašava multikulturalnu strukturu istoga. Također, Davutoglu smatra kako Osmansko iskustvo može biti pozitivan primjer za uspostavu funkcionalnih međureligijskih i međuetničkih odnosa u regiji, koja bi u srednjoročnome razdoblju „trebala postati industrijsko i infrastrukturno središte Europe.“

¹⁹ TUR i EU su 1963. potpisale sporazum o stabilizaciji i pridruživanju, ali je tek 1999. godine TUR dobila status kandidata. Prijepore u odnosima TUR i EU predstavljaju odnos Turske prema Cipru i prema genocidu nad Armencima.

²⁰ Službeni stav Ministarstva vanjskih poslova TUR iznesen u projekciji „Odnosi s Balkanom“.

U tom smislu, Proces suradnje u jugoistočnoj Europi (SEECF)²¹ ima poseban značaj kao jedina inicijativa potekla od zemalja u regiji.

Službene vanjsko-političke odrednice TUR poseban naglasak stavljaju na trilateralne konzultacijske mehanizme kao važan primjer doprinosa Turske unaprijeđenju dobrosusjedskih odnosa i poticanju regionalne suradnje. Trilateralni konzultacijski mehanizmi između TUR, BiH i SRB te TUR, BiH i Republike Hrvatske utemeljeni su na turskoj inicijativi. Također, RT je organizirala prvu „Trilateralnu Balkansku konferenciju“²² 2010. godine u Istanbulu, nakon čega je usvojena ranije navedena Istanbulska deklaracija.

Još jedan od razloga koji utječe na intenziviranje aktivnosti RT na području jugoistočne Europe je i procjena kako u Turskoj živi oko 10 milijuna Turaka koji potječu s područja Balkana te oko pet milijuna²³ ljudi državljana zemalja jugoistočne Europe koji prebivaju u Turskoj.

Uspjeh vanjske politike na Balkanu važan je za turske političke elite i zbog unutarnjo-političkih odnosa. Navedeno je bilo razvidno u izbornoj 2011. godini kada je predizborna stranačka retorika naglasila produbljivanje političke suradnje i političkog utjecaja na Balkanu kroz proaktivnu diplomaciju temeljenu na posredovanju, političkom dijalogu najviše razine te ekonomskoj integraciji i međuovisnosti.

2.5. SIGURNOSNE INICIJATIVE I VOJNA SURADNJA TUR SA ZEMLJAMA JUGOISTOČNE EUROPE

U skladu sa strateškim konceptom premijera Davutoglua, RT se značajno oslanja na NATO i „Organizaciju islamske suradnje“ (OIS; bivša „*Organizacija islamske konferencije*“) za održavanje i daljnje širenje svog utjecaja na Balkanu. Međutim, iako je Davutoglu odredio OIS kao drugi najznačajniji instrument putem kojeg TUR treba ojačavati svoj utjecaj u regiji, organizacija nije značajnije prisutna u regiji nakon završetka rata 1995. godine te je RT zapravo produbila svoj interes i ulogu u Sjevernoatlantskome savezu.

Za TUR, sigurnost na području jugoistočne Europe je postao prioritet nakon raspada Jugoslavije. TUR se uključila u proces uspostave mira i sigurnosti u regiji kroz mehanizme NATO-a te je sudjelovala u svim operacijama pod vodstvom NATO-a na Balkanu od 1995. godine. Isto tako, aktivno je doprinijela Implementacijskim snagama (IFOR) te Stabilizacijskim snagama (SFOR) u BiH, Snagama na Kosovu (KFOR) i u operacijama „Neophodna žetva“²⁴, „Jantarna lisica“²⁵ i „Saveznički sklad“²⁶ provedenima u Republici Sjevernoj Makedoniji. Također, TUR trenutno sudjeluje u operaciji KFOR na Kosovu s 350 pripadnika OS.

TUR također doprinosi OPM i misijama pod vodstvom EU – sudjeluje u sastavu misije „EUFOR Althea“²⁷ i prvoj EU civilnoj operaciji upravljanja krizama pod nazivom „Policijska misija Europske unije u Bosni i Hercegovini“ (EUPM).

²¹ SEECF (eng. *Southeast European Cooperation Process*).

²² Na istoj su sudjelovali čelnici triju zemalja – TUR, BiH i SRB.

²³ Neke procjene govore i o 10 milijuna ljudi državljana zemalja bivše Jugoslavije, Albanije i Bugarske.

²⁴ Operacija „*Essential Harvest*“ pokrenuta je 15.08.2001. godine na području Republike Sjeverne Makedonije s ciljem razoružavanja albanskih pobunjenika umiješanih u sukobe s OS Republike Sjeverne Makedonije.

²⁵ Operacija „*Amber Fox*“ provedena je 2002. godine s ciljem pružanja osiguranja promatračima EU koji nadziru povratak izbjeglica u naselja koja su napustili tijekom sukoba OS R. Sjeverne Makedonije s albanskim pobunjenicima 2001. godine.

²⁶ Operacija „*Allied Harmony*“, u kojoj je sudjelovalo oko 400 pripadnika NATO-a, započela je 2002. godine u R. Sjevernoj Makedoniji s ciljem pomoći lokalnim vlastima u jačanju stabilnosti u područjima sukoba.

²⁷ Misija „EUFOR Althea“ zamijenila je NATO vođenu misiju „SFOR“ u prosincu 2004. godine s ciljem nadzora vojne implementacije *Daytonskog sporazuma*. TUR sudjeluje u navedenoj misiji s oko 1.650 pripadnika OS.

Nadalje, RT sudjeluje u misiji „Europske unije za vladavinu prava na Kosovu“ (EULEX) s 91 pripadnikom te je nakon SAD-a drugi najveći kontributor misiji među zemljama koje nisu članice EU.

Osim navedenog međunarodnog angažmana, TUR također aktivno sudjeluje u regionalnim inicijativama poput Foruma ministara jugoistočne Europe (SEDM)²⁸, koji je pokrenut 1996. godine, i Brigadi jugoistočne Europe (SEEBRIG)²⁹, koja je oformljena 1998. godine.

Proteklih godina TUR je pružila značajnu podršku BiH, R. Sjevernoj Makedoniji i Crnoj Gori u procesu integracije u NATO savez. Ovakva intenzivna suradnja putem multilateralnih dogovora uvelike oslikava turski tradicionalni pristup prema regiji³⁰. Za Davutoglu NATO i dalje predstavlja ključni instrument kojim TUR širi svoj regionalni utjecaj. S druge strane, promjene koje su se dogodile nakon razdoblja Hladnoga rata, a posebice posljedice uzrokovane nakon napada na Svjetski trgovački centar 11.09.2001. godine, aktualizirale su pitanje mirnog suživota različitih kultura i civilizacija koje karakteriziraju društvo na prostoru Balkana. Kao odgovor na navedene aktualnosti, TUR je odlučila značajnije integrirati islam u vlastite unutarnjo-političke rakurse te primjeniti pozitivni pristup u regionalnoj diplomaciji u svezi vjerskih pitanja³¹.

U svezi suradnje s nacionalnim resorima obrane, TUR je bilateralno angažirana u obučnim aktivnostima pripadnika OS zemalja iz okružja te u procesu modernizacije vojne infrastrukture. S tim u vezi, ovakva vrsta suradnje predstavlja značajnu dimenziju tursko-albanskih bilateralnih odnosa. Naime, OS TUR imaju raspoređene svoje pripadnike u Vlora u Albaniji te su OS TUR sudjelovale u obnovi zrakoplovne baze u Kucovi. Obučni timovi sastavljeni od pripadnika kopnenih, pomorskih i zračnih snaga TUR provode obuku pripadnika OS Republike Albanije te im pružaju logističku potporu kroz modernizaciju materijalnih sredstava. Isto tako, pripadnici OS R. Albanije (ALB) u misiji ISAF, odnosno trenutno u „Resolute Support“ misiji (RSM) raspoređeni su u sastav kontingenta OS RT u Afganistanu.

Osim ALB, koja predstavlja važnog strateškog saveznika na Balkanu, RT je također proširila aspekte vojne suradnje s Crnom Gorom (MNE) i SRB. Naime, suradnja s MNE uglavnom je bila usmjerena na potporu za članstvo MNE u NATO-u i integraciju OS CG u strukturu NATO saveza kroz OS RT. U SRB TUR je uložila 10 milijuna EUR u obnovu zrakoplovne baze Morava, a od 2008. godine TUR i SRB potpisuju bilateralne planove vojne suradnje na godišnjoj osnovi.

---

²⁸ SEDM (*eng.* Southeastern Europe Defense Ministerial Process) je inicijativa pokrenuta na prijedlog SAD-a na ministarskom sastanku održanom u Tirani u ožujku 1996. godine s ciljem uspostavljanja procesa jačanje suradnje zemalja jugoistočne Europe, Italije i SAD-a kako bi se zemlje regije ubrzano priključile transatlantskim integracijama.

²⁹ Brigada jugoistočne Europe (*eng.* South Eastern Europe Brigade) zamišljena je kao instrument međunarodnih odnosa s ciljem uporabe u mirovnim i humanitarnim operacijama pod mandatom UN-a i OESS-a, a pod vodstvom NATO saveza.

³⁰ Tijekom Hladnog rata, članstvo u NATO-u determiniralo je aktualne sigurnosne inicijative TUR-a prema zemljama jugoistočne Europe.

³¹ Aktivnijim involviranjem TUR, kao još uvijek sekularne države, u problematiku potencijalne islamske radikalizacije određenih segmenata društva u BiH, mogu se do određene mjere umanjiti nasrtaji vjerskih organizacija iz Irana i Saudijske Arabije.

2.6. EKONOMSKI ASPEKTI ŠIRENJA UTJECAJA RT NA PODRUČJE JUGOISTOČNE EUROPE

TUR od 2000. godine kontinuirano bilježi značajan gospodarski rast³². Navedeno je uvelike doprinijelo povećanju ekonomske suradnje između TUR i zemalja jugoistočne Europe te su turska direktna ulaganja u razdoblju od 2002. do 2011. godine narasla s 30 milijuna na preko milijardu i pol USD. Isto tako, AKP je preuzimanjem vlasti 2002. godine smanjio stopu nezaposlenosti koja danas iznosi oko 8,5%, a turski je izvoz na području Balkana porastao za oko 85%.

U skladu s navedenim gospodarskim rastom, veći iznosi financijskih sredstava dodijeljivani su nevladinim i vladinim organizacijama s ciljem širenja utjecaja TUR na području Balkanskog poluotoka. Međutim, indikativno je kako je u svim državama sa značajnijim postotkom muslimanskog stanovništva u jugoistočnoj Europi, točnije u ALB, BiH, CG, Sjevernoj Makedoniji, Kosovu, ali i u SRB, Ukrajini te Moldaviji, prisutna turska vladina organizacija TIK A³³. Preko navedene organizacije BiH je u 2004. godini dodijeljeno šest milijuna USD, a tijekom 2011. godine više od 18 milijuna USD bespovratnih sredstava³⁴.

Također, TIK A je financirala obnovu Parruce džamije u Tirani, nekoliko osnovno i srednjoškolskih institucija u CG i Republici Sjevernoj Makedoniji, a na Kosovu je osnovala prvi turski TV kanal³⁵ na području jugoistočne Europe s ciljem kulturološke³⁶ i jezične potpore turske manjine.

S tim u vezi, TIK A i Gülen pokret³⁷ su između 2005. i 2010. godine najviše ulagali u školstvo³⁸ i zdravstveni sektor, dok je naglasak u međunarodnim projektima bio na infrastrukturnom sektoru. TUR je tako napravila značajan iskorak u domeni širenja utjecaja tzv. „meke moći“³⁹ među muslimanskim zajednicama na Balkanu.

REPUBLIC OF TURKEY
PRIME MINISTRY
Turkish Cooperation and
Coordination Agency

³² Značajna poboljšanja u kratkom vremenskom razdoblju svrstala su TUR među ekonomije u izuzetnoj ekspanziji. Prema podacima iz 2015. godine, TUR je najbrže rastuća ekonomija u Europi, a ukupno gledajući sedma po veličini ekonomija u Europi i 16. u svijetu po BDP-u, mjereno paritetom kupovne moći (PPP, prema tržišnim cijenama) koji je iznosio 1,569 milijardi USD ili 20.188 USD po stanovniku.

³³ TIK A (eng. *Turkish International Cooperation and Development Agency*) je turska vladina agencija za međunarodnu suradnju i razvoj koja omogućava ekonomsko povezivanje s TUR, potpisivanje pojedinih ugovora između turskih tvrtki i lokalnih organizacija, kao i financiranje projekata od strane vlade TUR. Budžet TIK A-e iznosio je 2002. godine oko 85 milijuna USD, dok je 2012. raspolagala s 1,3 milijarde USD.

³⁴ Posredstvom TIK A-e financirala se obnova mosta Mehmeda Paše Sokolovića u Višegradu. Vrijednost projekta iznosila je 3,5 milijuna USD, a radove je izvela turska građevinska firma ER-BU. TIK A je financirala obnovu bolnice u Goraždu te je doprinijela obnovi mosta „Drina“ i mosta u Konjicu.

³⁵ Kanal se zove *Yeni Dönem* što u prijevodu znači *Nova era*.

³⁶ U posljednjih nekoliko godina otvoreni su turski kulturni centri diljem BiH. Tako je 2009. godine otvoren kulturni centar „Yunus Emre“. U Sarajevu je u devet osnovnih škola turski jezik postao drugi jezik zahvaljujući Veleposlanstvu Turske. Također, tijekom ljeta 2010. godine, TUR je osnovala „Kemal Atatürk kulturni centar“ u Novom Pazaru, koji je središte muslimanskog stanovništva u Republici Srbiji.

³⁷ „Gülen pokret“ izrazio je aktivna turska vladina organizacija u BiH u posljednjih nekoliko godina. Naime, na području cijele BiH od strane tzv. „Bosna Sema edukacijske institucije“, skupine osnovane 1998. godine od pripadnika „Gülen pokreta“, utemeljeno je 15 niže i visokoškolskih institucija.

³⁸ Nakon 2009. godine, posredstvom „Gülen pokreta“ u BiH je osnovano sedam obrazovnih institucija; jedan fakultet, četiri veleučilišta i pet vjerskih škola u Albaniji (smatra se kako su turske obrazovne institucije u Albaniji među najboljima te se u njima trenutno školuje oko 3.000 učenika i studenata); dvije osnovne škole i šest veleučilišta u Sjevernoj Makedoniji; te dva veleučilišta i jedan edukacijski centar na Kosovu.

³⁹ Prema eng. pojmu „*soft power*“.

Za uspješno provođenje takve politike TUR se oslonila na nekonvencionalne aktere vanjske politike poput TIKa-e i „Predsjedništva vjerskih poslova“ (Diyanet), islamske organizacije „Gülen pokret“ te islamskih bratstava. Dok se navedene organizacije u TUR često natječu u procesu dodjele resursa, na području jugoistočne Europe iste su poprilično homogene.

Također, značajno je napomenuti kako je tijekom 1999. godine Republika Sjeverna Makedonija postala prva država na Balkanu koja je s TUR potpisala Sporazum o slobodnoj trgovini. U međuvremenu, do 2009. godine TUR je potpisala navedeni sporazum sa svim ostalim zemljama jugoistočne Europe. Međutim, zbog loše ekonomske situacije u BiH sporazum nije gotovo uopće eksploatiran s obzirom da izvoz nije značajno rastao.

Ipak, izvoz TUR u BiH između 2011. i 2012. porastao je za 19 %, dok je EU u navedenom razdoblju izvozila oko 13 % više, a iz zemalja CEFTA-e rast je iznosio tek 5 %. Upravo su ovo značajni podaci koji potvrđuju kako TUR služeći se ekonomskom ekspanzijom u zamahu neosmanizma povoljno utječe na vlastito gospodarstvo.

Nadalje, prema službenim podacima turskog Ministarstva gospodarstva iz 2011. godine, izvoz TUR u SRB iznosio je 355 milijuna USD, što predstavlja najveći izvoz TUR u jednu zemlju JI Europe. Republika Sjeverna Makedonija predstavlja sljedeće najveće izvozno tržište s 299 milijuna USD izvoza, na trećem mjestu je BiH s 269 milijuna USD, a na četvrtom mjestu RH s 242 milijuna USD izvoza.

Osim TIKa-e i izvoza TUR, od iznimnog su značaja i izravna ulaganja Turske na Balkanu. Prema podacima vlade TUR, Kosovo je država u koju je RT do 2013. godine najviše uložila – preko milijardu USD. U BiH je TUR u bankarski, obrazovni i industrijsko-prehrambeni sektor do 2013. godine izravno uložila više od 325 milijuna USD, što predstavlja povećanje za više od 900 % u odnosu na 2001. godinu. Na trećem mjestu direktnih ulaganja od zemalja JI Europe je Sjeverna Makedonija, a direktna ulaganja RT u RH iznosila su 2011. godine oko 45 milijuna USD. Direktna ulaganja u ALB iznosila su samo 6 milijuna USD.

Koliko je turski kapital usmjeravan na područja s većinskim muslimanskim stanovništvom govori podatak kako turska banka „Ziraat Bank“ od 27 podružnica samo jednu ima na području Republike Srpske, dok se ostale nalaze u većinski bošnjačkim gradovima. Slijedom navedenog, razvidno je kako tursko gospodarstvo istovremeno eksploatira i selektivno podupire muslimansko stanovništvo u navedenim područjima.

2.7. POJAVNOST NEOOSMANIZMA I ZONE UTJECAJA

Ponovnim odabirom Recepta Tayyba ERDOGANA na mjesto predsjednika Vlade 2007. godine te imenovanjem Ahmeta Davutoğlua na mjesto ministra vanjskih poslova u Erdoganovoj vladi 2009. godine, islam postaje značajan čimbenik i u unutarnjopolitičkoj agendi. Tako su se kemalizmu, koji je gotovo cijelo stoljeće ukorijenjen u tursko društvo, direktno suprotstavili elementi neosmanizma kojeg u posljednje desetljeće TUR sve više eksploatira tijekom provedbi vlastitih vanjsko-političkih ciljeva.

Iako ne postoji geografski određena granica, disperzija neosmanizma može se podijeliti na više zona utjecaja. Tako bi se u prvu zonu mogle svrstati većinski muslimanske zemlje Bliskog istoka. U drugu zonu utjecaja neosmanizma mogu se svrstati zemlje jugoistočne Europe sa značajnim udjelom muslimanskog stanovništva, koje predstavljaju geostratešku sferu ciljanog proširenja turske vanjske

politike. U treću skupinu potpale bi zemlje bivšeg SSSR-a s također većinskim muslimanskim stanovništvom⁴⁰.

Unatoč nepostojanju vidljivih obrisa, razvidno je kako se neoosmanska doktrina primjenjuje na dvadesetak država u posrednom ili daljnjem okruženju Republike Turske. Navedena doktrina, uz značajnu financijsku penetraciju, svoju bazu ima i u kulturološkom aspektu koordiniranog i instrumentaliziranog djelovanja na adekvatne aktere i institucije s ciljem daljnjeg ojačavanja realne percepcije TUR kao nezaobilaznog čimbenika u socio-ekonomskim i političkim događanjima gore navedenih zona.

Slijedom navedenog, pridavanje iznimnog značaja zemljama jugoistočne Europe kao jedne od zona utjecaja nove turske vanjske politike indikator je zaokreta političkog rakursa te obnove povijesnih veza Osmanskoga carstva, religijskog značaja i pokušaja približavanja i prodora TUR duž granica Europske unije.

2.8. ZAKLJUČAK

Analiza odnosa TUR i država jugoistočne Europe od dolaska Davutoğlua na mjesto ministra vanjskih poslova ukazuje na pojačan aktivizam Turske u unutarpolitičkoj agendi balkanskih zemalja. U razdoblju od osnivanja Republike, sigurnosni problemi dominiraju odnosima TUR i Balkana. Stoga je Turska tradicionalno oblikovala svoju vanjsku politiku na temelju geopolitičkih i sigurnosnih prosudbi.

S tim u vezi, kao dio nekadašnjeg Osmanskog carstva, područje Balkana predstavljalo je za Tursku sigurnosni rizik zbog vlastite geografske izdvojenosti.

Međutim, isto tako, područje Balkana je za Tursku predstavljalo put prema Europi te je u tom smislu bilo nedopustivo izgubiti vlastitu zonu interesa i utjecaja.

Iako je u određenom povijesnom razdoblju uloga Balkana u vanjsko-političkim odrednicama TUR bila minimizirana, potonja je padom komunizma, ratom u BiH te dolaskom prvog neoosmanskog predsjednika Özala uvela nove instrumente za širenje vlastitog utjecaja s ciljem balansiranja moći i oblikovanja prihvatljivih političkih odnosa u regiji.

Međutim, pojavnost neoosmanizma nije u potpunosti istisnula postojeće geopolitičke i strateške kalkulacije TUR, integrirane tijekom kemalističkog razdoblja kao temelj suvremene percepcije vanjske politike. Tako se zemljopisno shvaćanje geopolitike, kao baza realpolitičke turske vanjske politike, isprepliće s povijesnim segmentom kao temeljem uzleta neoosmanizma.

Konceptualizacija tursko-balkanskih odnosa nije moguća bez sagledavanja obaju elemenata te je od iznimnog značaja shvaćanje važnosti balansiranja regionalne moći i kontinuiranih nasrtaja temeljenih isključivo na kulturnom aspektu djelovanja s ciljem obuhvaćanja regije u svoju geopolitičku zonu utjecaja.

Nedvojbeno je kako će i u dugoročnom razdoblju područje jugoistočne Europe ostati sferom nasrtaja manje ili više invazivnih vanjsko-političkih tendencija zemalja okupljenih, retrospektivno gledajući, oko zapadnih ili istočnih blokova odnosno centara moći.

---

⁴⁰ U drugu zonu utjecaja neoosmanizma spadaju Azerbajdžan, Kazahstan, Kirgistan, Turkmenistan i Uzbekistan.

Slijedom navedenog, iako će ispreplitanje interesa navedenih međunarodnih aktera vjerojatno gospodarski unaprijediti predmetno područje, sa socio-političkog gledišta isto će vrlo vjerojatno i u širem vremenskom razdoblju biti obilježeno duboko ukorijenjenim vjerskim i svjetonazorskim prijevrima.

3. STUDIJA UTJECAJA RUSKE FEDERACIJE NA ZEMLJE JUGOISTOČNE EUROPE

3.1. SAŽETAK

Utjecaj Ruske Federacije (RUS) u zemljama jugoistočne Europe ponajprije se temelji na povijesnim i kulturnim vezama Ruskog Carstva te kasnije Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika u navedenom području. Premda tijekom razdoblja Hladnog rata jugoistočna Europa nije predstavljala prioritet u vanjskopolitičkim aktivnostima istočnog i zapadnog bloka, posljednjih desetak godina djelovanje Ruske Federacije usmjereno je na redefiniranje međunarodnih odnosa i interesnih sfera sukladno strateškim nacionalnim interesima što uključuje sprječavanje širenja NATO saveza i Europske Unije u navedenom području. Prema tome, najznačajnija pozornost usmjerena je na ruske tradicionalne istočnoeuropske saveznike – Republiku Srbiju (SRB) i Crnu Goru (MNE), ali i na zemlje u kojima su prema Ruskoj Federaciji „nedovoljno definirane interesne sfere“ – Republiku Sjevernu Makedoniju (SMKD) i Bosnu i Hercegovinu (BIH). Nakon očiglednog povratka Ruske Federacije kao velike sile u međunarodnim odnosima, izvjesno je njezino daljnje aktivnije uključivanje u društveno-političke i gospodarske procese u području jugoistočne Europe.

3.2. ETIMOLOGIJA ODNOSA RUSKE FEDERACIJE I ZEMALJA JUGOISTOČNE EUROPE

Završetkom Hladnog rata i raspadom Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika (SSSR) u prosincu 1991. godine nastaje nezavisna Ruska Federacija (RUS)⁴¹ koju u posthladnoratovskom razdoblju zahvaća gospodarska i socijalna kriza, kao i unutarnja politička nestabilnost. Navedeno je značajno utjecalo na oblikovanje ruske vanjske politike koju nakon proglašenja neovisnosti karakterizira tzv. „politički nered“ kao posljedica nedostatka političke inicijative te odgovarajućih institucija⁴². U takvoj situaciji RUS nije bila spremna preuzeti ulogu globalne sile koju je imao SSSR te je započela transformacija bipolarnog sustava međunarodnih odnosa u unipolarni sustav koji podrazumijeva dominaciju Sjedinjenih Američkih Država (SAD).

⁴¹ Na raspad SSSR-a utjecalo je niz čimbenika među kojima je najznačajniji gospodarsko zaostajanje SSSR-a za vrijeme vladavine Leonida BREŽNJEVA (1964. do 1982. godine). Nadalje, korumpiranost političkog sustava spriječavao je provođenje reformi unutar istog, kao i gospodarskog sustava. S tim u vezi, u lipnju 1990. godine donesena je deklaracija o suverenosti od strane Ruske Sovjetske Federativne Socijalističke Republike koja je predstavljala njezino odcijepljenje od SSSR-a. Na temelju toga sovjetske republike počinju donositi zakone o jačanju svog suvereniteta. Nakon neuspjelog pokušaja državnog udara u kolovozu 1990. godine, u prosincu 1991. godine Rusija postaje nezavisna država – Ruska Federacija.

⁴² Predsjednik RUS-a Boris JELJCIN pokrenuo je političke i gospodarske reforme s ciljem stvaranja demokracije zapadnog tipa s tržišnim gospodarstvom. No, političku situaciju karakterizira sukob s parlamentom zbog predsjedničkih ovlasti, davanje ustupaka s ciljem sprječavanja pobjede komunista. Također, gospodarska kriza je dodatno negativno utjecala na političku situaciju.

U hladnoratovskom razdoblju zemlje jugoistočne Europe predstavljale su zonu razdvajanja između ideološkog i geopolitičkog suprotstavljanja istočnog i zapadnog bloka, no nisu imale prioritetni značaj niti za jednu stranu.

Tijekom 1990-ih godina razvoj vanjske politike RUS prema zemljama jugoistočne Europe predstavlja projekciju ruske vanjske politike prema SAD-u i Europi općenito, a može se podijeliti u nekoliko različitih razdoblja.

Početno razdoblje nazvano je „*razdoblje Kozirjeva*“, po prvom ministru vanjskih poslova RUS Andreju KOZIRJEVU, koje karakterizira prekid veza sa sovjetskom komunističkom prošlošću s ciljem prihvaćanja RUS kao partnera SAD-a i zapadnoeuropskih zemalja. S tim u vezi, RUS je prihvaćala američki i europski pristup u području jugoistočne Europe koji se temeljio na priznavanju nezavisnosti republika nastalih raspadom Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ) te je priznala nezavisnost Republike Slovenije, RH i BiH⁴³. Prve mirovne operacije koje su pokrenule članice NATO-a na teritoriju BiH, *Implementation Force (IFOR)* i *Stabilization Force (SFOR)*⁴⁴, ukazale su na vodeću ulogu NATO saveza u navedenom području zbog čega započinje generiranje ruskog nezadovoljstva radi uloge koja je dodijeljena RUS od strane NATO-a i zapadnoeuropskih zemalja. No ipak, zbog financijske ovisnosti o zapadnoeuropskim zemljama RUS je ostala partner istih te je potpisala *Opći okvirni sporazum za mir u BiH (Daytonski sporazum)* 1995. godine i sudjelovala u navedenim operacijama⁴⁵.

U sljedećem razdoblju vanjska politika RUS prema zemljama jugoistočne Europe temelji se na realpolitičkom pristupu. Dužnost ministra vanjskih poslova preuzima Yevgeny PRIMAKOV koji rusku vanjsku politiku nastoji usmjeriti prema odlučnijem zauzimanju za ruske nacionalne interese i stvaranju multipolarnosti. Navedeno je bilo vidljivo u odustajanju od jedinstvenog glasovanja u Vijeću sigurnosti Ujedinjenih naroda (VS UN) te čestom suprotstavljanju rješenjima koja je predlagao SAD i zapadnoeuropske zemlje, osobito prilikom razmatranja pitanja Kosova. RUS je smatrala kako je pitanje Kosova unutarne pitanje SR Jugoslavije te se protivila priznavanju secesije i neovisnosti Kosova, ali i oružanom napadu na SR Jugoslaviju 1999. godine⁴⁶. Sukladno navedenom, VS UN nije usvojilo rezoluciju kojom bi se u skladu s Člankom VII Povelje UN-a⁴⁷ opravdao navedeni napad zbog čega je isti predstavljao NATO operaciju predvođenu SAD-om. Na temelju Vojno-tehničkog sporazuma između NATO saveza i SR Jugoslavije te Rezolucije 1244 VS UN-a započeo je mandat operacije potpore miru *Kosovo Force (KFOR)*, odnosno NATO vođenih snaga. Kosovo je time postalo drugo područje na kojemu su raspoređene NATO snage što ukazuje na učinkovito korištenje vanjskopolitičke i vojne slabosti RUS i preuzimanje unilateralnog pristupa u politici na području jugoistočne Europe.

⁴³ Unutar institucija BiH nezavisnost je izglasana u listopadu 1991. godine, dok je u veljači 1992. godine održan referendum za nezavisnost kojeg je uglavnom bojkotiralo srpsko stanovništvo. BiH je primljena u članstvo Organizacije Ujedinjenih Naroda u svibnju 1992. godine.

⁴⁴ IFOR su NATO vođene multinacionalne vojne snage za provedbu mira u BiH s jednogodišnjim mandatom od prosinca 1995. godine do prosinca 1996. godine. SFOR su također NATO vođene multinacionalne snage sa zadaćom zaštite *Daytonskog sporazuma* čiji je mandat trajao od prosinca 1996. godine do prosinca 2004. godine.

⁴⁵ Za sudjelovanje RUS u navedenim operacijama ustrojen je posebni zapovjedni aranžman po kojem je zapovjednih ruskih snaga koje su brojale oko 1.350 pripadnika bio izravno odgovoran zamjeniku zapovjednika IFOR-a, odnosno SFOR-a.

⁴⁶ Ozbiljnije razmatranje pristupa i koncepcije RUS-a prema zemljama jugoistočne Europe pokazuje i zaključak s rasprave ruskog parlamenta u listopadu 1998. godine pod nazivom „*Prijetnje europskoj sigurnosti u vezi s proširenjem NATO-a u jugoistočnoj Europi*“, gdje je na primjeru BiH i Republike Albanije upozoreno na miješanje NATO-a u unutarnja pitanja ili agresiju na zemlje jugoistočne Europe.

⁴⁷ Poglavlje VII Povelje UN – *Djelovanje u slučaju prijetnje miru, narušavanja mira i čina agresije* podrazumijeva kako VS „*može, pomoću zračnih, pomorskih ili kopnenih snaga poduzeti takvu akciju kakvu smatra potrebnom za održavanje ili uspostavljanje međunarodnog mira i sigurnosti.*“

Navedeno djelovanje imalo je za cilj formiranje strategije za stvaranje euro-atlantske sigurnosti koja se temelji na proširenju EU i NATO-a, a isključenost RUS iz navedenog procesa uzrokovala je stvarnu prekretnicu u ruskoj vanjskoj politici, osobito prema SAD-u i NATO-u te su se odnosi istih i RUS postupno pogoršavali.

Pobjedom Vladimira PUTINA na predsjedničkim izborima 2000. godine započinje snažna promjena ruske vanjske politike, ali i ukupne strategije ruskog djelovanja. Navedeno je bilo rezultat stabilizacije unutarnje političke situacije, povoljnije gospodarske situacije (više cijene nafte i plina), namjere Putina da RUS postane velika sila te podrške većine političkih subjekata u RUS⁴⁸. Pojam „geopolitika“ postaje temelj u određivanju vanjskopolitičkih ciljeva i interesa RUS. U procesu razvoja RUS do „velike sile“ područje jugoistočne Europe imalo je status tradicionalnog i prirodnog uporišta RUS⁴⁹ te vezu s Europom. S tim u vezi, najznačajnija pozornost usmjerena je prema Republici Srbiji kao jedinom istočnoeuropskom savezniku RUS čiji ostanak izvan NATO-a omogućuje snažnu političku i vojnu suradnju s RUS-om.

3.3. INSTRUMENTI VANJSKO-POLITIČKOG PRISTUPA RUS

Vanjskopolitički pristup RUS u području jugoistočne Europe obuhvaća kombinaciju različitih instrumenta kojima se osigurava stvaranje ekonomske ovisnosti, a time i političkog utjecaja. Navedeno uključuje:

a. Energetika

Energetika predstavlja temelj ruskih ekonomskih aktivnosti u međunarodnim odnosima⁵⁰, a glavni cilj ruske vanjske energetske politike određen je u „*Energetskoj strategiji za RUS za razdoblje do 2030. godine*“⁵¹ te podrazumijeva „maksimalno učinkovito korištenje ruskih energetske potencijala za punu integraciju u svjetsko energetske tržište, jačanje njegove pozicije u postizanju najvišeg mogućeg profita za nacionalnu ekonomiju“. U okviru navedenog područje jugoistočne Europe predstavlja značajno lokalno tržište za ruske energente, kao i tranzitno područje, a smatra se kako su ruske tvrtke ostvarile najznačajniji uspjeh tijekom procesa postkomunističke privatizacije. Tvrtka *Gazprom* je tijekom 2008. godine kupila 51% dionica *Naftne industrije Srbije* (NIS) koja se bavi proizvodnjom, preradom i trgovinom sirove nafte i naftnih proizvoda, kao i eksploatacijom prirodnog plina. Ruska naftna kompanija *Zarubežneft* je tijekom privatizacije 2007. godine postigla strateški značajnu prisutnost u naftnom sektoru Republike Srpske koja uključuje *Rafineriju nafte Brod* i *Rafineriju ulja Modriča*⁵². Po pitanju nafte, rusko prisustvo u regiji vidljivo je preko ruske tvrtke *Lukoil* čije su aktivnosti usmjerene prema razvoju vlastite mreže benzinskih postaja.

⁴⁸ Podrškom većine političkih snaga u Rusiji koje su smatrale da je u vrijeme Jeljcina Rusija bila ponižena i degradirana te kako nastupa trenutak obnove.

⁴⁹ Za razliku od ostalih dijelova istočne Europe, s kojima su i povijesne i civilizacijske veze bile znatno slabije, na području jugoistočne Europe pravoslavna vjera predstavlja jednu od značajnijih poveznica, zatim zajednička povijesna borba protiv Turaka i Austro-Ugarske te relativna blizina koja omogućuje realizaciju određenih ekonomskih projekata, kao i povijesno rusko nastojanje da se zadrži jugoistočnu Europu.

⁵⁰ Poznato je kako oko 50 % ruskog ruskog BDP-a i oko 60 % izvoznog profita dolazi iz energetskeg sektora.

⁵¹ *Energetska strategija za RUS za razdoblje do 2030. godine*. odobrena je dekretom Vlade RUS-a u studenom 2009. godine.

⁵² Državna kompanija RUS-a *Zarubežneft* većinski je vlasnik ruske tvrtke *Njeftegazinkora* koja je većinski vlasnik *Nestro Petrola*, *Rafinerije nafte Brod* i *Rafinerije ulja Modriča*, a ima i najveću mrežu, od 82 benzinske postaje u BiH.

Transportni potencijal područja jugoistočne Europe nastojao se iskoristiti izgradnjom plinovoda „Južni tok“⁵³ koji je trebao opskrbljivati plinom EU preko Crnog mora i Republike Bugarske i koji je trebao biti realiziran do 2015. godine. No, tijekom 2014. godine predsjednik Putin potvrdio je konačno odustajanje od projekta gradnje navedenog plinovoda te je najavljena izgradnja plinovoda koji bi bio spojen s Republikom Turskom preko Crnog mora. Značaj energetske suradnje RUS sa zemljama jugoistočne Europe koje su uključene u europski integracijski proces ogleda se u doprinosu približavanju ruske energetske politike politici EU, a time i integraciji u unutarnje energetske tržište EU.

b. Ekonomija

Premda ekonomska suradnja RUS i zemalja jugoistočne Europe bilježi porast od 1990-ih godina, mogućnosti za njezin daljni rast nisu u potpunosti iskorištene. Kao ključna obilježja navedene ekonomske suradnje mogu se odrediti predimenzioniranost ruskog tržišta za izvozni potencijal zemalja jugoistočne Europe i nemogućnost odgovaranja na zahtjeve za kontinuiranim opskrbljivanjem proizvodima. Istodobno, kako je ranije opisano, RUS je najvažniji izvor energenata za zemlje jugoistočne Europe. Razdoblje financijske krize i usmjerenost SAD-a prema Dalekom istoku omogućio je otvorenost zemalja jugoistočne Europe prema investicijama iz RUS i NR Kine, odnosno implementaciji tzv. „*diplomacije rublje*“. Posljednja značajnija ulaganja RUS u zemljama jugoistočne Europe podrazumijevaju pozajmicu u iznosu 800 milijuna USD Srbiji za modernizaciju srpske željezničke infrastrukture te 270 milijuna USD Republici Srpskoj (RS) za pokrivanje proračunskog deficita. Značajan ekonomski utjecaj ostvaruje se putem ruske državne banke *Sberbank* koja je preuzimanjem poslovnica *Volksbank International* tijekom 2011. godine preuzela i oko 600.000 klijenata na području RH, Republike Slovenije, SRB i BIH. Ekonomska suradnja između RUS i SRB nastavljena je unatoč ekonomskim sankcijama koje su RUS nametnute od strane EU tijekom 2014. godine, a predstavnici političke vlasti SRB više puta su potvrdili nastavak provođenja politike nepridruživanja navedenim ekonomskim sankcijama. S tim u vezi, u prvoj polovici 2015. godine zabilježen je porast izvoza prehrambenih proizvoda iz SRB u RUS za 40% u odnosu na isto razdoblje 2014. godine⁵⁴. Najveći ekonomski utjecaj ostvaruje se u MNE ulaganjima u nekretnine i turistički sektor zbog niskih poreza i bezvizne politike. U razdoblju od 2000. do 2010. godine RUS je u MNE uložila oko dvije milijarde USD, dok je oko 30.000 ruskih državljanja kupilo zemljište ili nekretnine u MNE. Prema dostupnim informacijama, ruski državljanji vlasnici su oko 150.000 m² crnogorskih nekretnina i oko 300 hektara zemljišta.

c. Političko-diplomatske aktivnosti

RUS razvija bliske političke veze temeljene na ideološkoj i kulturnoj povezanosti sa SRB, BIH (Republika Srpska) i MNE pri čemu SRB predstavlja jedinog istočnoeuropskog saveznika RUS. Vezano za navedeno naglašava se namjera usmjeravanja SRB prema Euroazijskoj ekonomskoj uniji⁵⁵, dok istodobno politika nepriznavanja neovisnosti Republike Kosovo (RK) predstavlja značajnu poveznicu u odnosu SRB i RUS.

---

⁵³ Plinovod dužine 900 km trebao je povezivati RUS s područjem jugoistočne Europe gdje bi se dijelio sjeverno prema Republici Austriji i južno prema Republici Italiji.

⁵⁴ Prema dostupnim informacijama, zabilježen je pad ukupne robne razmjene tijekom 2015. godine, u odnosu na 2014. i 2013. godinu.

⁵⁵ Euroazijska ekonomska unija osnovana je 01.01.2015. godine i uključuje RUS, Republiku Bjelorusiju i Republiku Kazahstan.

Naime, RUS je kao stalna članica VS UN-a bila uključena u glavna sigurnosna pitanja u području jugoistočne Europe kroz političko podržavanje pozicije Republike Srbije, a značajna je rusko-srpska suradnja u međunarodnim institucijama⁵⁶ koja podrazumijeva međusobno podržavanje i istovjetno glasovanje. Predstavnicima političke vlasti u RS, prvenstveno predsjednik RS Milorad DODIK izražava podršku i odanost predsjedniku RUS Putinu te traži blokiranje ulaska BiH u euro-atlantske integracije.

Snažna diplomatska aktivnost u području jugoistočne Europe provodi se djelovanjem ruskih veleposlanika u jugoistočnoeuropskim zemljama koji vrlo često oštro osuđuju poteze suprotne interesima RUS. U središtu diplomatskih aktivnosti je Strateško partnerstvo RUS sa SRB potpisano u svibnju 2013. godine koje uključuje suradnju u području međunarodnih odnosa, sigurnosne politike, pravosuđa, ekonomskog razvoja, trgovine, kulture, znanosti, tehnologije i obrazovanja. Službeni diplomatski odnosi podržani su i neslužbenom razmjenom između političkih elita i nevladinih organizacija. Jedna od najznačajnijih je Predstavništvo Ruskog instituta za strateška istraživanja u Beogradu koje je otvoreno 2013. godine⁵⁷.

d. Vojno-sigurnosne aktivnosti

Premda RUS nema izravnu vojnu ulogu u području jugoistočne Europe, njene ambicije uključuju vojnu dimenziju u BiH i SMKD kako bi spriječila njihovo uključivanje u članstvo NATO saveza.

Važan vojno-politički instrument je Organizacija dogovora za kolektivnu sigurnost (ODKS) koja je ustrojena 2002. godine. U sastavu navedene Organizacije, uz RUS, su Republika Armenija, Republika Bjelorusija, Republika Kazahstan, Kirgiska Republika i Republika Tadžikistan. Cilj osnivanja ODKS je očuvanje sigurnosti država poslije raspada SSSR-a jer se njime raspao i jedinstveni vojno-industrijski kompleks, sustav protuzračne obrane, sustav radarskog motrenja, sustavi veze i skladišta UbS-a i MeS-a. SRB je u travnju 2013. godine dobila status promatrača u ODKS.

Logo ODKS-a

U studenom 2013. godine RUS i SRB potpisale su 15-godišnji bilateralni sporazum koji uključuje obuku, razmjenu osoblja, prodaju oružja i ramjenu obavještajnih informacija.

Suradnja SRB i RUS u području kriznog djelovanja pokrenuta je tijekom 2009. godine kada je potpisan *Sporazum između Vlade Republike Srbije i Vlade RUS o suradnji u području humanitarnog reagiranja u izvanrednim situacijama, sprječavanja elementarnih nepogoda i tehnoloških nesreća i uklanjanja njihovih posljedica*. Na temelju navedenoga sporazuma, u travnju 2012. godine službeno je ustrojen Srpsko-ruski humanitarni centar (SRHC) s ciljem osiguranja humanitarnog odgovora na izvanredne situacije na području SRB i zemalja u okružju⁵⁸.

⁵⁶ Navedeno uključuje UN, Organizaciju za europsku sigurnost i suradnju (eng. *Organization for Security and Co-operation in Europe OSCE*) i Vijeće Europe.

⁵⁷ Ravnatelj navedenog Predstavništva je Leonid Reshetnikov, stručnjak za pitanja jugoistočne Europe i bivši službenik u sovjetskoj i ruskoj vanjskoj obavještajnoj službi.

⁵⁸ SRHC je djelovao u kriznim situacijama u Republici Albaniji, Republici Grčkoj, Republici Sloveniji i BiH.

Sukladno *Zakonu o potvrđivanju sporazuma između Vlade SRB i Vlade RUS o ustrojavanju SRHC*, potonji ima status međuvladine neprofitne organizacije sa sjedištem u Nišu⁵⁹, a na teritoriju SRB u izvanrednim situacijama može osnovati svoje podružnice i predstavništva⁶⁰.

Također, za rusko osoblje SRHC-a tijekom boravka na teritoriju SRB zatražen je diplomatski imunitet utvrđen za administrativno i tehničko osoblje Veleposlanstva RUS⁶¹. Nakon pokretanja inicijative za ustrojavanje SRHC-a, u euro-atlantskim institucijama prisutno je stajalište kako isti predstavlja potencijalnu rusku vojno-obavještajnu bazu u području jugoistočne Europe⁶².

U narednom razdoblju navedene aktivnosti impliciraju intenziviranje vojno-političke i ekonomske suradnje RS i RUS što će vjerojatno utjecati i povećanje ruskog utjecaja u jugoistočnoj Europi.

e. Kulturološke aktivnosti

RUS ima intenzivni program kulturne i javne diplomacije u području jugoistočne Europe, a glavno tijelo za organizaciju istih je zaklada Ruski svijet ustrojena 2007. godine u Moskvi na inicijativu predsjednika RUS Vladimira Putina. Navedena organizacija vodi međunarodnu mrežu ruskih centara – dva u SRB, tri u Republici Bugarskoj te po jedan u Grčkoj, Republici Sloveniji, MNE i RS, a uključuje školu ruskog jezika, kulturne programe, kao i događanja na kojima se nastoji istaknuti i objasniti ruski položaj i politički razvoj. Drugi važan oblik kulturne diplomacije je ruska pravoslavna crkva, koja surađuje s Ministarstvom vanjskih poslova, a jedan od glavnih ciljeva je osigurati slavensko ortodoksno jedinstvo.

Također, s većinom zemalja jugoistočne Europe RUS dijeli slavensko porijeklo (BIH, Republika Bugarska, RH, SMKD, SRB, Republika Slovenija) ili pravoslavnu religiju (Republika Bugarska, Grčka, MKD, MNE, Republika Rumunjska i RS) i pravoslavne zajednice (Republika Albanija, RH, Republika Slovenija), što predstavlja temelj za dijalog na visokoj političkoj razini između RUS i predstavnika vladajućih institucija zemalja jugoistočne Europe.

3.4. ZAKLJUČAK

Tijekom 2013. godine aneksijom Krima i destabilizacijom Republike Ukrajine, RUS je započela provoditi politiku otvorene konfrontacije u međunarodnim odnosima s ciljem reorganiziranja međunarodnog poretka i deklariranja RUS kao globalne sile, dok je revitalizacija RUS kao globalne sile započela dolaskom predsjednika Vladimira Putina na vlast 2000. godine. U navedenom NATO savez, uključujući i SAD, predstavlja protivnika ruskim nacionalnim interesima zbog čega je RUS usmjerena na sprječavanje daljnjeg širenja NATO saveza, kao i smanjenje utjecaja SAD-a u bliskoistočnom području.

⁵⁹ Sjedište SRHC-a je u zračnoj luci Konstantin Veliki u Nišu.

⁶⁰ Zadaće centra uključuju sudjelovanje u akcijama sprječavanja i rješavanja izvanrednih situacija, pružanje izvanredne humanitarne pomoći stanovništvu pogođenom izvanrednom situacijom, realizaciju zajedničkih projekata i programa na teritoriju RS i zemalja u okružju (uključujući humanitarno razminiranje), obuku i stručno usavršavanje kadrova u području sprječavanja i rješavanja kriznih situacija, testiranja i prosvjeda. Potrebna financijska sredstva osiguravaju RS i RUS.

⁶¹ Diplomatski imunitet određen je u skladu s Bečkom konvencijom o diplomatskim odnosima iz 1961. godine. Prema dostupnim informacijama, na teritoriju RS-a stalno boravi 30-ak ruskih državljana – osoblja SRHC, dok se sukladno potrebama za djelovanjem angažira dodatno osoblje, kao i ruski transportni zrakoplov Iljušin-76, transportni helikopteri tipa KS-32 i Mi-26 te amfibijski zrakoplov tipa Be-200.

⁶² U svezi navedenog, grad Niš, kao sjedište SRHC-a, poznat je i kao značajno vojno središte, a smješten je na komunikacijskoj osi sjever-jug u području jugoistočne Europe. Isto tako, grad je udaljen oko 100 km zračne udaljenosti od američke vojne baze „Bondsteel“ na teritoriju Republike Kosovo.

Važno je istaknuti kako RUS u svom vanjskopolitičkom djelovanju s ciljem ostvarivanja nacionalnih interesa koristi vojna sredstva (Republika Ukrajina, Sirijska Arapska Republika), odnosno hibridnu metodu ratovanja.

Područje jugoistočne Europe ima ključnu ulogu u odnosima RUS-a i NATO saveza zbog čega je prema istom usmjeren širok spektar aktivnosti – političkih, diplomatskih, ekonomskih, vojno-sigurnosnih i kulturnih – s ciljem učvršćivanja i ojačavanja utjecaja u navedenom području. Pri tome SRB predstavlja jedinog ruskog saveznika u jugoistočnoj Europi te posrednika u širenju utjecaja na BiH, odnosno RS.

Pokazatelj učinkovitosti ruskih aktivnosti su i rezultati istraživanja javnog mnijenja u RS prema kojima oko 50 % srpskog stanovništva ima pozitivan stav prema RUS, dok se postotak stanovništva koji podržava članstvo RS u EU kontinuirano smanjuje od prosinca 2013. godine. Navedeno ima utjecaj na sigurnosnu situaciju u BiH i održivost cjelovitosti iste radi povezanosti SRB i RS⁶³.

Sukladno navedenom, daljnji razvoj djelovanja RUS i NATO-a, odnosno SAD-a u području kriznih žarišta i sukobljavanja interesa istih vjerojatno će utjecati na preslikavanje njihovih pretenzija u području jugoistočne Europe. Zemlje u navedenom području pri tome za RUS predstavljaju samo sredstvo u postizanju određenih ciljeva bez namjere političkog integriranja ili povezivanja. Isto je vidljivo u politici „ravnoteže“ između RUS-a i euro-atlantskih integracija koju provodi SRB pritom koristeći pogodnosti oba odnosa.

Zaključno, s obzirom kako su spomenuti procesi u području jugoistočne Europe odgovor na širenje NATO saveza i EU u navedenom području, a samim time i rast tenzija između NATO-a i RUS, vjerojatno je kako će se nastaviti jačanje ruske političke, vojne i financijske pomoći s ciljem utjecaja na političko-sigurnosnu situaciju u zemljama jugoistočne Europe i stvaranje ekonomske ovisnosti istih. Međutim, do sada nisu zabilježeni pokazatelji koji bi ukazali na mogućnost RUS u odvratanju zemalja jugoistočne Europe od procesa europskih integracija.

4. STUDIJA UTJECAJA SAUDIJSKE ARABIJE NA ZEMLJE JUGOISTOČNE EUROPE

4.1. SAŽETAK

Unatoč povijesti odnosa tijekom Hladnog rata, nakon završetka istoga veze između Vijeća za suradnju zemalja Zaljeva (GCC)⁶⁴ i tzv. zapadnog Balkana počele su poprimati uglavnom negativni kontekst. Gledano kroz prizmu intenziviranja terorističkih napada, posebice nakon 11.09.2001. godine, sudjelovanje značajnog broja stranih boraca – „mudžahedina“ u ratu u Bosni i Hercegovini, financiranih od strane različitih saudijskih i islamskih humanitarnih organizacija, počelo je predstavljati opterećenje za BiH. Tako je BiH, uvelike ovisna o ekonomskoj pomoći zapadnih zemalja, početkom proklamiranog globalnog rata protiv terorizma ubrzo zatvorila 14 humanitarnih organizacija financiranih od Saudijske Arabije (SAU).

⁶³ S tim u vezi, u travnju 2015. godine tadašnji predsjednik Predsjedništva BiH Mladen IVANIĆ izjavio je kako BiH neće postati članica NATO saveza, ako isto ne učini i SRB jer bi u protivnom proces euro-atlantskih integracija BiH doveo do podjele srpskog naroda u RS i SRB.

⁶⁴ Eng. *Gulf Cooperation Countries* (GCC).

Isto tako, i druge zemlje JI Europe sa značajnijim udjelom muslimanskog stanovništva, koje među ostalim teže euro-atlantskim integracijama, ogradile su se od poveznice sa zemljama Bliskog istoka, smatrajući kako bi produbljivanje suradnje s potonjima moglo otežati njihov glavni vanjskopolitički cilj - članstvo u Europskoj uniji i NATO savezu.

Istovremeno, veze između drugih Arapskih zemalja Perzijskog zaljeva (Zaljevske zemlje)⁶⁵ i JI Europe intenzivirane su i izvan institucionalnih poveznica iz vjerske domene, posebice u vidu značajnih ekonomskih ulaganja u gospodarstva i bilateralna partnerstva temeljena na geopolitičkim i ekonomskim interesima Zaljevskih zemalja.

4.2. ETIMOLOGIJA ODNOSA ZEMALJA BLISKOG ISTOKA I JI EUROPE

Tijekom Hladnog rata, bliski odnosi između zemalja JI Europe i Bliskog istoka postojali su kao rezultat članstva u Pokretu nesvrstanih⁶⁶, međusobnoj trgovini i prisutnosti kvalificirane radne snage bivše Jugoslavije u zaljevskim i drugim arapskim zemljama. Novi oblik suradnje zemalja Bliskog istoka i zemalja JI Europe započeo je urušavanjem komunističkih režima te početkom rata u BiH 1992. godine. Inspirirani uspješnim džihadističkim pokretom u Afganistanu⁶⁷, brojne humanitarne zaklade počele su potpomagati svoje vjerske istomišljenike u BiH, unatoč činjenici kako muslimani s Bliskog istoka i JI Europe imaju kulturološki ili jezično malo toga zajedničkog. Zaklade iz Saudijske Arabije aktivno su sudjelovale u pružanju humanitarne pomoći te u financiranju i dostavi oružja bosanskim muslimanima. Istovremeno, kabelaške televizijske mreže u vlasništvu Saudijske Arabije kontinuirano su isticale zločine počinjene protiv muslimana od strane Srba pravoslavne vjeroispovjesti.

Nakon što je rat završio, zaklade i humanitarne organizacije iz Saudijske Arabije, Kuvajta, Katara i Ujedinjenih Arapskih Emirata (ARE) nastavile su ulagati stotine milijuna dolara u BiH, Republiku Kosovo i, u manjoj mjeri, Albaniju i Sjevernu Makedoniju. Visoki saudijski komitet za donacije Bosni i Hercegovini (VSK)⁶⁸, financiran od strane članova saudijske kraljevske obitelji, do 2001. godine bio je jedna od najvećih donatorskih organizacija na području JI Europe. Organizacija, koju je utemeljio princ Salman bin Abdul Aziz 1993. godine, a podržao tadašnji kralj Fahd, djelovala je u BiH pod pokroviteljstvom ministarstva saudijske Vlade. Sjedište VSK-a bilo je u Travniku s dodatnim uredom u Kulturnom centru kralja Fahda u Sarajevu. Prema javno dostupnim podacima saudijske donacije BiH u razdoblju od 1993. do 2001. godine iznosile su preko 600 milijuna USD, od kojih su mnoge bile humanitarne prirode. Također, VSK je proveo niz gospodarskih i uslužnih projekata, uključujući donacije u iznosu od gotovo 34 milijuna dolara za obnovu džamija, izgradnju kulturnih centara, islamskih instituta, sirotišta i stambenih naselja. Navedenim novcem obnovljeno je oko 160 džamija, uključujući Kulturni centar kralja Fahda u Sarajevu.

⁶⁵ Arapske zemlje Perzijskog zaljeva ili Zaljevske zemlje skupni je naziv šest arapskih zemalja koje se nalaze na Arapskom poluotoku uz obalu Perzijskog zaljeva: Saudijsku Arabiju, Oman, Kuvajt, Bahrein, Katar i Ujedinjene Arapske Emirate.

⁶⁶ Pokret nesvrstanih je međunarodna organizacija koja broji 120 zemalja članica koje se službeno smatraju neujedinjene s postojećim vojno-političkim blokovima. Pokret se fokusira na nacionalne borbe za neovisnost, iskorjenjivanje siromaštva, ekonomski razvoj i suprostavljanje kolonijalizmu, imperijalizmu i neokolonijalizmu. Bivša Jugoslavija bila je jedna od začetnica pokreta.

⁶⁷ Mnogobrojni borci iz Saudijske Arabije bili su veterani Afganistansko-sovjetskoga rata vođenog u razdoblju od 1979. do 1989. godine.

⁶⁸ Abd al-Hadi QAHTANI, prvi direktor VSK-a u BiH, navodno je usmrćen u Afganistanu 2001. godine.

Širenje utjecaja Saudijske Arabije ubrzo je stvorilo podjele između muslimanskih zajednica u JI Europi, a čak se promijenio i arhitektonski izgled nekih gradova u regiji dodatno produbivši prijepore između onih koji su bili voljni prihvatiti saudijski kapital i onih koji su potonji odbijali.

Dvije najveće džamije u Sarajevu i Prištini, financirane od strane Saudijske Arabije, izgrađene su u stilu koji značajno odstupa od drugih džamija u regiji većinom osmanskoga stila.⁶⁹

4.3. EKONOMSKI I VOJNI UPLIV SAUDIJSKE ARABIJE I DRUGIH ZALJEVSKIH ZEMALJA NA PODRUČJE JI EUROPE

U razdoblju od 2011. do 2015. godine, bez obzira na ranije navedeni negativni utjecaj salafizma i utjecaja SAU na disperziju istoga u području JI Europe, multilateralni ekonomski odnosi zemalja JI Europe i Zaljevskih zemalja dosegli su do sada najvišu točku u vidu financijskih ulaganja potonjih u navedeno područje.

S tim u vezi, tijekom 2011. godine, otprilike u isto vrijeme kada je i Vlada SAU najavila kraj rada svojih humanitarnih organizacija u BiH koje su aktivno djelovale gotovo dva desetljeća, Islamska banka za razvoj, u vlasništvu bankarske grupacije Al Baraka⁷⁰, i drugi saudijski investitori utemeljili su financijsku grupu, vrijednu oko 50 milijuna USD, s ciljem investiranja u infrastrukturne projekte. Od kraja 2012. godine SAU aktivno sudjeluje u donaciji sredstava za projekte unaprijeđivanja odgojno-obrazovnog rada i ustanova u BiH. Značajnu ulogu u odabiru projekata ima predstavnik za vjerska pitanja pri Veleposlanstvu Saudijske Arabije u Sarajevu, a Vakufska direkcija⁷¹ iz Sarajeva posrednik je između zajedničkih projekata Saudijske Arabije i BiH. Potencijalna ulaganja SAU u BiH, na preporuku Ejupa GANIĆA⁷², odnosila bi se i na obnovu kuća te izgradnju škole u Srebrenici, a Vlada SAU zainteresirana je i za obnovu Kliničkog centra i zgrade gradske uprave u Sarajevu.

Logo bankarske grupacije Al Baraka

U svezi bilateralnih odnosa Republike Sjeverne Makedonije i Države Katar (QAT), potonje su tijekom 2013. godine utemeljile *Zajednički odbor za ekonomsku suradnju* te su uspostavile diplomatska predstavništva. U siječnju 2015. godine, makedonski predsjednik Đorđe IVANOV posjetio je QAT i susreo se sa šeirom Hamad bin Tamim AL THANIEM⁷³ kada su predstavnici obje zemlje i javno potvrdili intenziviranje ekonomskih i političkih odnosa.

⁶⁹ Prema dostupnim informacijama, u razdoblju od 1992. do 2001. godine Saudijska Arabija potrošila je oko 500 milijuna USD samo za rekonstrukciju i izgradnju novih džamija u BiH, dok su Iran i Republika Turska potrošili znatno više za istu svrhu.

⁷⁰ *Al Baraka Banking Group* osnovana je 2002. godine u Manami, Bahrein. Bankarska grupacija nalazi se na burzama u Bahreinu i Dubaiu (NASDAQ), provodi korporativno i investicijsko bankarstvo te nudi usluge trezora u 12 zemalja u skladu sa šerijatskim načelima.

⁷¹ Vakufska direkcija je ustanova Islamske zajednice (IZ) u Bosni i Hercegovini, koja u skladu s pravilima IZ-e upravlja vakufskom imovinom na području BiH te pruža pravne i druge usluge muftijstvima, medžlisima, džematima i odgojno-obrazovnim institucijama u cilju zaštite, očuvanja i unapređenja vakufske imovine. Jedan od značajnijih djelatnika navedene direkcije je Asmir NIRMARLIJA.

⁷² Ejup Ganić je akademik i profesor Strojarskog fakulteta u Sarajevu. Obnašao je dužnost Predsjednika Federacije Bosne i Hercegovine od 29.12.1997. do 01.01. 1999. godine. Član Predsjedništva BiH bio je od 1990. do 1996. godine, a trenutno je član Stranke demokratske akcije.

⁷³ Šeik Tamim bin Hamad Al Thani trenutni je i ukupno osmi po redu emir Države Katar.

Tom prilikom dogovorena je revizija sjeverno makedonskoga pravnog okvira s ciljem olakšavanja pristupa katarskih investicija u grane poljoprivrede, telekomunikacija, turizma i infrastrukture. Isto tako, gospodarske komore dvije zemlje potpisale su Memorandum o razumijevanju.

Tijekom 2014. godine, Ilir Rexhep META, predsjednik albanskog Sabora, sastao se s ministrom vanjskih poslova Ujedinjenih Arapskih Emirata (ARE) šaikom Abdullah bin Zayed AL NAHYANOM kako bi dogovorio gospodarsku suradnju te je ujedno osnovana i *Skupina prijatelja ARE*. Za razliku od ranijih vjerski potaknutih angažmana arapskih zemalja na području JI Europe, ova vrsta suradnje usmjerena je na eksploataciju visokoobrazovane i jeftine radne snage.

Međutim, najveće investicije GCC-a na području JI Europe odnose se na ulaganja ARE u Republiku Srbiju (SRB). Tijekom 2014. godine, tadašnji predsjednik SRB Tomislav NIKOLIĆ sastao se u Beogradu sa šaikom Abdullah bin Zayed Al Nahyanom, na kojem je ARE označen kao glavni financijski ulagatelj u SRB. Naime, u protekle četiri godine, ARE je uložio značajna sredstva u srpsku namjensku industriju, postao manjinskim vlasnikom *Air Srbija*⁷⁴ te odobrio milijarde USD kredita srbijanskoj vladi. Ovakva suradnja dodatno naglašava kako su suvremeni pragmatizam, ekonomski interesi i želja za daljnjim širenjem vlastitog utjecaja na području JI Europe nadrasli tradicionalne vjerske dogme. Konkretno, ARE, koji u obrambeni sektor ulaže više od 5% bruto domaćeg proizvoda (BDP), želi eksploatirati segmente sofisticirane srpske vojne industrije kao i slaba izvozna ograničenja SRB na području vojne industrije. Također, 2013. godine potpisan je i sporazum u vrijednosti od oko 200 milijuna USD između *Yugoimport SDPR*⁷⁵ and *Emiratskog holdinga za napredna istraživanja i tehnologiju (EARTH)*⁷⁶ na Međunarodnoj izložbi obrambenih sustava u Abu Dhabiju sa svrhom financiranja razvoja i proizvodnje srpskog protu-tenkovskog raketnog sustava ALAS. Nadalje, u drugoj polovici 2013. godine *JAT Airways* i *Etihad Airways* ušli su u strateško partnerstvo kojim je *Etihad* stekao 49% udjela u bivšem jugoslavenskom zračnom prijevozniku kao i upravljačka prava na razdoblje od pet godina, dok je srbijanska vlada zadržala preostalih 51% te još uvijek ima većinu u Upravnom odboru tvrtke. Tako je *JAT Airways* preustrojen i preimenovan u *Air Srbija* u listopadu 2013. godine. U SRB su također najavljene i ostale investicije ARE: veliki projekt obnove dijela grada nazvan "Beograd na vodi", čiji je cilj stvoriti novo gospodarsko središte i centar trgovine nekretninama na obalama Save u Beogradu. Predviđeni troškovi kreću se oko 3,1 milijarde USD, a većinu kapitala uložila bi građevinska tvrtka *Eagle Hills* iz ARE na čelu s direktorom tvrtke *Emaar Properties*, Mohamedom ALABBAROM⁷⁷.

Angažman Zaljevskih zemalja na području JI Europe evidentan je već nekoliko desetljeća u okviru svekolikog natjecanja islamskih zemalja, čak i kada je bio uobličen u vidu humanitarne pomoći muslimanima u BiH i Kosovu tijekom velikosrpske agresije.

---

⁷⁴ Air Srbija (Air Serbia) je nacionalna avio-kompanija Republike Srbije. Većinski vlasnik je Vlada Republike Srbije (51%), a suvlasnik (s 49%) je *Etihad Airways*, nacionalni avio-prijevoznik ARE.

⁷⁵ Yugoimport SDPR je srpska tvrtka koja se bavi vojnom proizvodnjom, transferom tehnologija te uvozom i izvozom oružja i opreme.

⁷⁶ Eng. *Emirates Advanced Research and Technology Holding* (EARTH) je društvo s ograničenom odgovornošću, osnovano 28.07.2008. godine u ARE, s ciljem pružanja usluga istraživanja i razvoja sofisticirane tehničke opreme za državne i privatne organizacije.

⁷⁷ Mohamed Alabbar je osnivač i predsjednik tvrtke *Emaar Properties*, jedne od najvećih tvrtki za razvoj nekretnina na Bliskom istoku, a poznat je i kao projektant Burj Khalifa, najviše zgrade na svijetu i Dubai Malla, najvećeg svjetskog shopping centra.

Isto tako, ekonomski i politički angažman ARE u Srbiji može se promatrati kao način projekcije vlastitog utjecaja i moći u regiji, odmjeravajući istovremeno utjecaj Katara i Turske (s kojom su u lošim odnosima, prvenstveno zbog različitih stavova prema Muslimanskome bratstvu).

U tom smislu, rivalitet unutar GCC-a te između zemalja GCC-a i Republike Turske istovjetni su odnosima navedenih zemalja u Egiptu, Libiji i drugim arapskim zemljama. Moguće je i kako intenziviranje gospodarskih aktivnosti GCC-a na području JI Europe ide u prolog Europskoj Uniji i Sjedinjenim Američkim Državama u aspektu stvaranja protuteže eventualnom dodatnom vojno-ekonomskom uplivu RUS u SRB, pogotovo zbog narušenih bilateralnih odnosa RUS i SAD-a odnosno RUS i EU nakon eskalacije sukoba u Ukrajini 2014. godine.

4.4. ZAKLJUČAK

Povećani angažman SAU i drugih Zaljevskih zemalja na području JI Europe od kraja Hladnog rata uvelike reflektira kontinuitet u povijesti navedenoga područja, gdje su velike sile projicirale vlastite interese i održavale rivalstva preko povijesno manjih i vojno inferiornijih država. U ekonomskom smislu, tek će se u srednjeročnom razdoblju moći očitati i analizirati utjecaji eventualne realizacije velikih investicijskih planova u zemljama JI Europe u kojima je razvidan zamah ulagača iz Zaljevskih zemalja. U geopolitičkom smislu, učinci intenziviranja ekonomskih aktivnosti kroz kupovinu nekretnina, zemljišta, izgradnje poslovnih objekata i vjerskih institucija dodatno potiču širenje arapskog utjecaja na području BiH kroz njihovo daljnje involviranje u sve društvene strukture, utječući pritom i na postupnu promjenu demografske i religijske strukture stanovništva.

Zaključno, izvjesno je kako će se na području JI Europe i u dugoročnom razdoblju nastaviti međusobno gospodarsko natjecanje SAU, ARE i QAT s ciljem projekcije i postupne implementacije vlastitih socio-ekonomskih odrednica kao vanjsko-političkih ciljeva u predmetna društva. Pritom je indikativno kako su direktna ulaganja tri navedene zemlje razvidna u tri različite države u regiji, u kojoj svaka predstavlja jednog od značajnijih stranih investitora i zemalja partnera. S tim u vezi, pretpostavlja se kako neće doći do preklapanja financijskih investicija Zaljevskih država u navedenome području te kako će SAU i dalje ostati jedina arapska zemlja kojoj je, uz ekonomski interes, jednako značajna opstojnost i daljnje širenje utjecaja radikalnog tumačenja islama.

5. ZAKLJUČAK

Unatoč sve značajnijim nastojanjima širenja geopolitičke moći navedenih zemalja te proporcionalnom povećanju njihove financijske i institucionalne pomoći, zemlje JI Europe i dalje karakterizira politička i socio-ekonomska nestabilnost. Bez obzira na vanjske političko-ekonomske inpute, gospodarski zamah zemalja JI Europe uvelike ovisi o postojanju i opstojnosti jakih i stabilnih vlasti. Međutim, vlade zemalja JI Europe i dalje su iznimno slabe. Tako je, primjerice, u BiH politička paraliza spriječila uvođenje prijeko potrebnih ekonomskih i političkih reformi.

Navedene okolnosti u zemljama JI Europe u proteklom desetljeću kontinuirano pokušavaju, kroz financijsku i političku potporu za jedinice lokalne samouprave, eksploatirati SAD, RUS, SAU te u posljednje vrijeme ARE i QAT.

No, krhkost političkih struktura, kao i pokušaj proklamiranja vojne neutralnosti od strane SRB, implicira daljnje pokušaje političkog balansiranja većine zemalja JI Europe, koje do sada nisu pristupile euro-atlantskim integracijama, s ciljem iskorištavanja prednosti različitih ekonomskih sporazuma, paketa financijskih pomoći i vojno-tehnološke potpore.

Geopolitička suparništva i povijesni regionalni sukobi na području koje je još od Srednjeg vijeka predstavljalo svojevrsnu granicu interesnih sfera dominantnih sila, a nakon hladnoratovske podjele i fizičko razgraničenje između istoka i zapada, ostat će i dugoročnom razdoblju poligon za širenje ekonomskih interesa i projekcije moći najznačajnijih globalnih aktera.

Literatura:

- dr. Ahmet DAVUTOĞLU - „Strateška dubina: Međunarodni položaj Republike Turske“ iz 2001., prev. Senka Ivošević Ipek, Beograd: Službeni glasnik 2014.
- Davor D. LOŠO – „Hrvatska geopolitička strategija u 21. stoljeću ili hrvatsko njihalo“, Naklada Benedikta, Velika Gorica 2016.
- Davor BOBAN – „Povratak Rusije na svjetsku pozornicu“, znanstveni članak rujan 2011.
- Petar KUREČIĆ – „Geopolitika i geoekonomija suvremenog NATO-a“, STAJER GRAF d.o.o., Zagreb 2012.
- James HEADLEY – „Russia and the Balkans: Foreign Policy from Yeltsin to Putin“, znanstveni članak Vladimira Filipovića u Polemosu - časopisu za interdisciplinarna istraživanja rata i mira, Zagreb 2009.
- Izvješće Europskog parlamenta o „Utjecaju Saudijske Arabije i drugih bliskoistočnih zemalja na Balkan, posebno na Bosnu i Hercegovinu“, studeni 2017.
- Sammit EU - Zapadni Balkan, „Izvješće - razmatranja prodora vanjskih utjecaja na Balkan“, Sofija, svibanj 2018.
- „Bosna i Hercegovina i Berlinski proces: Analiza stanja ključnih procesa u BiH pred londonsku konferenciju 2018.“, Internacionalni Univerzitet u Sarajevu 2018.